

Arap Devletleri Ligi, Orta Doğu ve Bölge Dengeleri Üzerindeki Etkisi*

Arab League and Its Effect on the Middle Eastern and Regional Balance

Cansel POYRAZ AKYOL**

Öz

Osmanlı Devleti'nin parçalanmasını hızlandırmak amacıyla İngiltere ve Fransa, Arap coğrafyasında hüküm sürme idealleri neticesinde Arap milliyetçiliğini destekleyen politikalar izlemişlerdir. 1. Dünya savaşı sonrasında bu iki devletin mandası altına giren Araplar ise milliyetçilik akımlarının hedefini değiştirmiş, kendi manda yönetimlerine karşı duruş almışlardır. Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Trans-Ürdün, Suudi Arabistan, Yemen ve Filistinli Arapların temsilcilerinin katıldığı 'İskenderiye Protokolü' ile, Arap Devletleri Ligi'nin temelini oluşturmuşlardır. 22 Mart 1945'te kurulan Arap Devletleri Ligi bugün itibariyle de 22 üyesiyle faaliyetlerini sürdüren siyasi bir yapılanmadır.

Orta Doğunun ve Bölge dengelerinin, Arap Devletleri Liginin kuruluşuna giden süreçten günümüze kadar irdelendiği ilgili makalemizin birinci bölümünde detaylandırılan; 1.Arap-İsrail Savaşı, Bağdat Paketi, Süveyş Krizi, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün kurulması, Altı Gün Savaşı, Ürdün-Filistin çatışması, Mısır-İsrail uzlaşması, İran-Irak savaşı, Körfez Savaşı, ABD'nin Irak'a Müdahalesi gibi hususlarda Arap Devletleri Ligi'nin işlevi ele alınmaktadır. Arap Devletleri Ligi'nin Orta Doğu ve Bölge dengeleri üzerindeki etkisi göz önünde bulundurulduğunda Lig üyesi ülkelerin ulusal çıkarlarının, birliğin ortak hareket etme ve savunma ideasını çürütecek sonuçlar verdiği görülmektedir.

Makalemizin ikinci bölümü ise Arap Devletleri Ligi'nin sıklıkla kendi içinde oluşan bu krizlerinin yapısal irdelemesini kapsamaktadır. Bu bağlamda Lig'in Orta Doğu ve bölge dengeleri üzerindeki etkinliği, organizasyon yapısı ve hukuki düzenlemesinden mütevellit oluşan sorunların ele alınmasıyla ortaya konmaktadır. Mamefih Arap Devletleri Ligi'nin bölge dengeleri üzerinde neden daha etkin bir aktör olamadığı sorusunun yanıtı aranmıştır. Yetki sorunu, uzlaşmazlıkların çözümü sorunu, ortak zemin ve değerler oluşturulmama sorunu, savunma ve güvenlik sorunu, kararların hayata geçirilememesi ve yaptırım sorunu, Lig'in kendi kararlarıyla çelişme sorunu, Arap Lig'i zirvelerinde yaşanan sorunlar gibi başlıklar altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap, Lig, İskenderiye Protokolü, Birlik, Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)

* Makale Geliş Tarihi: 11.09.2017 Kabul Tarihi: 18.09.2017

** Yrd. Doç. Dr., Beykent Üniversitesi, İletişim Fakültesi, Televizyon Haberciliği Bölümü / CNN Türk, Haber Programları Müdürü, e-posta: canselp@cnnturk.com.tr

Görüş

Akademik
Bakış

277

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

Abstract

In order to accelerate the fragmentation of the Ottoman Empire, Britain and France followed politics that supported Arab nationalism in the wake of the ideals of reigning in the Arabian geography. The Arabs who came under the mandate of these two states after the First World War changed the goal of nationalist movements and took a stand against their mandate administrations. Egyptian, Iraq, Syria, Lebanon, Trans-Jordan, Saudi Arabia, Yemen and Palestinian Arabs participated in the 'Alexandrian Protocol'. The League of Arab States, established on March 22, 1945, is a political structure that continues its activities with 22 members as of today.

Detailed in the first part of the relevant article of the Middle East and the region balances, which is examined daily from the process leading to the establishment of the League of Arab States; 1. The Arab-Israeli War, the Baghdad Pact, the Suez Crisis, the establishment of the Palestinian Liberation Organization, the Six-Day War, the Jordanian-Palestinian conflict, the Egyptian-Israeli reconciliation, the Iran-Iraq war, the Gulf War, the function of the League of Arab States is considered. Given the influence of the League of Arab States on the Middle East and its regional balances, the national interests of the League member countries seem to give results that will defeat the idea of joint action and defense.

The second part of our production includes the structural analysis of the crises of the League of Arab States. In this context, the effectiveness of the League on the Middle East and regional balances is revealed by addressing the problems that arise from the organizational structure and legal regulation. However, the question of why the League of Arab States could not be a more effective actor on regional balances was sought. The issue of authority is examined under the titles such as the problem of resolving conflicts, the issue of not establishing common grounds and values, the issue of defense and security, the failure of decisions to be violated and sanctions, the problem of conflict with the League's own decisions and the problems experienced in the Arab League summit.

Key Words: Arab, League, Alexandria Protocol, Union, Palestinian Liberation Organization (PLO)

Giriş

Merkezi Kahire'de bulunan Arap Devletleri Ligi, 22 Mart 1945 yılında Mısır, Suriye, Irak, Ürdün, Suudi Arabistan, Lübnan ve Yemen tarafından imzalanan bir antlaşma ile kurulmuş ve bugün itibariyle 22 üyesiyle faaliyetlerini sürdüren siyasi bir yapılanmadır. Uluslararası dengeler ve dış politika açısından önemli bir aktör konumunda olan Arap dünyasını temsil eden örgütlerden biri olan Arap Ligi bugün çalışmalarına Genel Sekreter Amr Musa başkanlığında devam etmektedir. Aşağıda değerlendirmenize sunulan çalışma, bu örgütün Orta Doğu ve bölge dengeleri üzerindeki etkinliğinden yola çıkarak, Lig'in organizasyon yapısından ve hukuki düzenlemesinden kaynaklanan sorunları ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Günümüze gelindiğinde hali hazırda Suriye'deki savaş, Irak'ta Özerk Kürt Bölgesinin bağımsızlığı konulu gerçekleştirilmesi muhtemel referandum ve bölge ülkeleriyle ABD, Nato, Rusya üçgeninin Orta Doğu üzerindeki etkisi gözetildiğinde, ilgili bölgeden türemiş olan Arap Devletleri Ligi'nin incelenmesi ve gelişen olaylardaki etkensel işlevinin saptanması oldukça önem kazanmaktadır.

Gazi

Bu bağlamda iki ana bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde; Arap Ligi'nin, kuruluş tarihinden günümüze dek, faaliyetleri ve bölge sorunları karşısında aldığı aksiyonlar ortaya konmuştur. İkinci bölümde ise, ilk bölümdeki verilerin ve ortaya koyulan olayların ışığında Lig'e ilişkin tespitler sunulmuştur, Ligin bölge dengeleri üzerinde neden daha etkin bir aktör olamadığı sorusu ilk bölümde ortaya konulan açıklamalar ışığında incelenmiştir.

ARAP LİGİ'NİN KURULUŞUNU HAZIRLAYAN KOŞULLAR

Batı devletleri Osmanlı Devleti'nin çöküşünü hızlandırmak ve Arap Dünyası'nda oluşacak yeni yapılanmada belirleyici rol oynamak için bölgede, Arap Milliyetçiliği'ni destekleyen politikalar izlediler. Amaçları, güçlenen Arap Milliyetçiliği'nin isyana dönüşmesi ve Osmanlı'dan kopuşun hızlanmasıydı. Bu amaçla, bölgede söz olmak isteyen İngiltere ve Fransa, Araplarla gizli görüşmelere başladılar ve özellikle Halife'nin Arap ırkından olması gerektiği teziyle hareket ederek Arap milliyetçiliğini yükseltmeye çalıştılar.

“İngiliz Kabinesi'nde Savaş Bakanı olan Kihitchener 31 Ekim 1914'de Mekke Şerifi Hüseyin'in oğlu Abdullah'a gönderdiği bir mektupta; ‘... Eğer Arap ulusu bizi Türklerin zorladığı bu savaşta İngiltere'ye yardım ederse, İngiltere Arabistan'a hiç bir müdahalenin olmayacağını garanti eder ve dış saldırılara karşı her türlü yardımı yapar. Gerçek Arap ırkından bir Halife'nin Mekke ve Medine'de seçilmesi gerçekleştirilebilir’ denmekteydi.”¹

Ancak İngiltere ve Fransa, I. Dünya Savaşı sırasında Araplara verdikleri sözü savaş sonrasında tutmadılar. 1916 yılında İngiltere ve Fransa arasında yapılan Sykes-Picot Antlaşması ile Osmanlı Devleti'nin Ortadoğu'daki toprakları bu iki devlet arasında paylaşıldı ve bağımsızlık vaad edilen Araplar da bu iki devletin 'Manda' idaresi altına girdiler². İngiltere Araplara verdiği sözü tutmadığı gibi, bu tarihten sonra Arap dünyasının bir numaralı gündem maddesi haline gelecek olan Filistin meselesini başka bir boyuta taşıyacak olan bir planı da harekete geçirdi. Bu plana göre; İngiltere, 'Balfour Deklarasyonu' ile Yahudilere, Filistin toprakları üzerinde kendi devletlerini kurma girişimini destekledi. İsrail Devleti'nin kurulmasına giden bu süreç, Arap dünyasında milliyetçilik akımlarının daha da güçlenmesine sebep oldu. Pek çok yerde isyan başladı. *“Arapların gösterileri ve ayaklanmalarından ilki 1920'de meydana geldi. Bunu 1921 Mayıs'ında yapılan ikinci ve ardından 1929 Ağustos'unda ki üçüncü ayaklanma izledi. Araplar, Yahudi göçlerinin yasaklanmasını, Arap çoğunluğa dayanan bir Filistin devleti kurulmasını istiyorlardı.”³*

Başka bir deyişle; başta İngiltere olmak üzere batılı devletler, I. Dünya Savaşı'nın sonunda Arapları Osmanlı devletine karşı kıskırtmış ve bu nedenle Arap milliyetçiliğini desteklemişlerdir. Ancak, savaş sonrası Araplara verilen

1 Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, C.1, Alfa Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2004, s.130

2 a.g.e., s.136.

3 a.g.e., s.213.

Görüş

Akademik
Bakış

279

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

sözlerin tutulmaması, manda yönetiminin gelmesi, Yahudi devletine giden sürecin başlatılması, yükselen Arap milliyetçiliğinin hedefini değiştirdi. Filistin meselesi ile ilgili başlayan isyanlar, manda yönetimlerine karşı ayaklanmalara dönüştü.

“Arap topraklarının İngiltere ve Fransa'nın manda yönetimi altına konması, Birleşik Arap Krallığı için mücadele etmiş bulunan Arap önderleri için tam bir düş kırıklığı oldu. Birinci Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri'nin Osmanlılara karşı kıskırttıkları Arap milliyetçiliği sonunda kendi 'manda' yönetimlerine karşı yürütülen bir hareket haline geldi.”⁴

Tüm bu gelişmeler, yükselen Arap milliyetçiliği, Arap Ligi'nin kuruluş zeminini hazırladı. 1944 yılında Mısır, Arap hükümetlerini ve liderlerini, Arap birliği ve işbirliği konularını görüşmek üzere İskenderiye'de bir konferansa çağırıyordu. *“Mısır, Irak, Suriye, Lübnan, Trans-Ürdün, Suudi Arabistan ve Yemen'in yanında Filistinli Arapların temsilcilerinin katıldığı konferans, 25 Eylül'den 8 Ekim'e kadar sürdü. Konferans sonucunda, merkez Kahire'de bulunacak olan Arap Ligi'nin 1945'de resmi olarak kurulmasına temel teşkil eden 'İskenderiye Protokolü' formüle edildi.”⁵*

1947-1960 ARASI DÖNEMDE ARAP DÜNYASI'NDA YAŞANAN OLAYLAR KARŞISINDA ARAP LİĞİ

Bu yıllara damgasını vuran ve bölge tarihi açısından kritik öneme sahip olayların başında İsrail devletinin kurulmasıyla patlak veren I.Arap-İsrail Savaşı, Arap dünyasında ciddi bir bölünmeye sebep olan Bağdat Paktı, 1956'da meydana gelen Süveyş Krizi gelmektedir. Ligin kurulmasının hemen ardından arka arkaya yaşanan bu gelişmeler, bölge için son derece etkili sonuçlar doğururken bir yandan da Ligin organizasyon yapısı, tüzükleri ve işleyişi konusunda fikir vermesi açısından da oldukça önemlidir.

1948 Arap-İsrail Savaşı

İngiltere'nin Filistin'deki manda yönetimine son verdiğini açıklamasının ardından Tel Aviv'de toplanan Yahudi Ulusal Konseyi İsrail Devleti'nin kurulduğunu açıkladı. Yeni kurulan devleti ilk tanıyan ABD ve SSCB oldu. İsrail devletinin kurulduğunun açıklanmasıyla beraber Mısır, Suriye, Ürdün, Lübnan ve Irak kuvvetleri Filistin'e kuvvetlerini göndermeye başladı. Bu birinci Arap-İsrail Savaşı'nın resmi başlangıcı oldu ⁶. Arap Ligi'nin kuruluş ilkelerini belirleyen andın 6 numaralı maddesi uyarınca Arap Ligi bölgeye asker gönderme kararı aldı. *“Arap Ligi üyesi olan yedi Arap Devleti'nin silahlı kuvvetleri Ürdün Kralı Abdullah'ın başkanlığında Filistin'e girerek İsrail kuvvetleri ile çarpışmaya başladılar. Ancak Kral Abdullah'ın başkomutan olması, kendisinin arzu ve ısrarı üzerine yapılmıştır. Zira savaş başlamadan önce, Kral Abdullah Filistin'de çarpışacak olan bütün Arap ordularının başko-*

4 Ora Sanderl, *Siyasi Tarih*, İmge Kitapevi, 1. Baskı, Ankara 2000, s.71.

5 Adid Davişa, *Arap Milliyetçiliği*, Literatür Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2004, s.111.

6 John Woolf, *Arap Dünyası*, Beyrut Yayıncılık, 1. Baskı, Beyrut 1960, s.22.

mutanlığının kendisine verilmesini aksi takdirde savaşa katılmayacağını bildirmişti. Diğer Arap devletleri o kritik dönemde birliğin bozulmaması için kralın bu arzusunun istemeyerek kabul ettiler. Bu savaşa Mısır, Irak, Ürdün ve Suriye tam olarak, Suudi Arabistan, Yemen ve Lübnan'da sembolik olarak katıldılar.”⁷

Orduların komutasının, savaşa katılmama tehdidi karşısında Ürdün'e verilmesi Lig'in kuruluşunda bu tür askeri operasyonları düzenleyen belirli bir tüzüğünün ya da organın olmamasının sonuçlarından biriydi. Bu sonuç Ortak Savunma Antlaşmasının imzalanmasının ana sebeplerinden birini oluşturdu. Savaş daha sonra çok tartışılacak ve eleştirilecek olan sebepler nedeniyle Arap orduları tarafından kaybedildi. Bu eleştirilerin en başında Arap Ligi tarafından bölgeye gönderilen ordunun koordinesinde yaşanan sıkıntılar gelmekteydi. Ligin bu konudaki yetki ve sorumlulukları düzenleyen bir organının ve tüzüğünün olmaması, üye devletler arasındaki çekişme, ordunun başarısızlığındaki en önemli sebeplerden biri olarak ön plana çıktı. “Sayı bakımından daha zayıf olmalarının yanında Arap orduları, birbirlerine karşı da İsraililere karşı olduğu kadar ihtiyatlıydılar ve bazı askeri operasyonları birbirlerinin konumları ve niyetleri üzerine etkili olmak üzere yapmaktaydılar. Arapların birbirlerine duydukları bu şüpheden en çok İsrail yararlanmaktaydı.”⁸ 18 Temmuz 1948'de durumu inceleyen Arap Birliği Siyasi Komitesi BM Güvenlik Konseyi'nin mütareke kararını kabul etti ve böylece birinci Arap-İsrail Savaşı 1949'da Rodos Adası'nda Araplarla Yahudiler arasında imzalanan mütareke antlaşmasıyla Yahudilerin lehine sonuçlandı.⁹

Ancak bu tarihten sonra yaşanan gelişmeler Lig için yeni ve çalkantılı bir dönemin başlangıcı oldu. Çünkü savaşın başında Ligin askeri bir organ ve tüzüğünün olmamasından yararlanarak, savaşa katılmama tehdidiyle orduların komutasını ele alan Ürdün, Filistin Davası'na ilişkin niyetini ortaya koyan bir hamle gerçekleştirdi. “Nisan 1950'de Ürdün Kralı Abdullah, Arapların elindeki Filistin topraklarını ilhak ettiğini açıkladı.”¹⁰

Ürdün bu niyetinin sinyallerini aslında Lig kararlarının konuya ilişkin kararlarına muhalif kalarak çok önceden vermeye başlamıştı. 1948 yılında Arap Ligi Siyasi Komitesi gerçekleştirdiği toplantıda ‘Filistin Araplarının milli varlıklarını uluslararası resmi bir statüye sokmak için bir Filistin Devleti kurulması gerektiğini’ belirten bir açıklama yaptı. Bu açıklamadan kısa bir süre sonra 30 Eylül-3 Ekim 1948 tarihlerinde Gazze’de toplanan Filistin Arapları Milli Kongresi Filistin Devleti'nin kurulduğunu ilan etti. Arap Ligi üyesi tüm devletler Filistin Devleti'ni tanıdıklarını açıkladı. Lig üyesi olup da Filistin Devleti'ni tanımayan tek ülke ise Ürdün oldu.¹¹

7 a.g.e, s.140.

8 Michae Barnetl, *Dialogues in Arap Politics*, Columbia University Press, 1. Baskı, New York 1998, s.191.

9 Şefik Ruşedat, *Filistin*, Cendur Yayınları, 1. Baskı, Beyrut 1961, s.265.

10 Fahir Armaoğlu, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Sevinç Matbaası yayını, 1. Baskı, Ankara 1964, s.48.

11 Tarık Gündüz, *Arap Birliği*, Kozan Yayınları, 1. Baskı, Ankara 2002, s.146.

Gazi

Akademik
Bakış

281

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

13 Nisan 1950'de Ürdün ikinci kez Filistin'e ilişkin planlarını ortaya koyacak bir tutum takındı. Bu tarihte Ligi Konseyi yeni bir karar almış ve bu karar uyarınca Arap Devletleri ordularının Filistin'e girişinin Filistin'i kurtarmak olduğunu ve bundan sonrada Filistin'in kaderini Filistin halkına bırakacaklarını açıklamıştı. Karara göre Arap ordularının Filistin'e girişi geçiciydi ve hiçbir istila veya Filistin'i bölme niteliğini taşımamaktaydı. Bundan başka konsey kararına uymayan üye devlet hakkında tedbir alınacağı bildirdi. Bu karar yalnız Ürdün delegesi muhalif kalmıştı¹².

Filistin ile ilgili niyetini Lig toplantılarındaki bu muhalif tavrıyla ortaya koyan Ürdün Nisan 1950 de, Arapların elinde kalan Filistin topraklarını ilhak ettiğini açıkladı. Bunu takip eden dönemde Batı Şeria konusunda İsrail ile görüşmeler yapan Ürdün'ün önünü kesmek için Arap Ligi yeni bir toplantı düzenleyerek Arap ülkelerinin İsrail ile barış yapmasını yasaklayan bir karar aldı. Bu kararın hemen üzerine Kral Abdullah Batı Şeria'yı sınırlarına dahil ettiğini deklare etti.

*"Mısır, Ürdün'ün bölgeden çıkmasını istedi; ancak Irak ve Yemen, Mısır'ın görüşünün aksine lobi yaptı ve Britanya ile ABD Ürdün'ü destekledi. Böylece Mısır ve Lig'in muhalefeti etkisiz hale gelmiş oldu."*¹³ Sonuç itibarıyla 1948 de başlayan savaş "Filistin'in Araplara bırakılan kısmının İsrail ile Ürdün arasında paylaşılmasıyla sona ermişti."¹⁴ Arap Ligi'nin bu konudaki yetersizliği ve üyeleri arasındaki bu bölünmüşlük pek çok ülkede Lig'e karşı güven sorunu yarattı.

Bağdat Paktı

Bölgenin yakın siyasi tarihi açısından önemli olan ve Arap Ligi'nin aldığı pozisyon sebebiyle altı çizilmesi gereken olayların başında "Bağdat Paktı" gelmektedir. Gelişmeler karşısında Arap devletlerinin birlikte hareket etmelerini amaçlayan ve bu nedenle askeri bir oluşumun hayata geçirilmesi için 17 Haziran 1950 de imzalanan Arap Ligi Devletleri Ortak Savunma Antlaşması'nın ardından yaşanan ilk önemli gelişme olan Bağdat Paktı, Lig içinde önemli bir sınav niteliği taşımıştır. Bağdat Paktı; Lig üyesi devletleri birbiriyle karşı karşıya getirmiş ve Lig içerisinde de önemli tartışmalara sebep olmuştur.

Fikri temellerini Amerika'nın attığı ve İngiltere tarafından hayata geçirilen Bağdat Paktı genel hatlarıyla. Ortadoğu Arap Devletleri ile Türkiye, İran ve Pakistan'ı içine alan bir Ortadoğu Savunma Programı idi. Sovyetler Birliği'ne karşı Ortadoğu'nun savunulması söylemi ile ortaya konulan Pakt 1955 yılında Arap Ligi üyesi pek çok devletin hararetle muhalefetlerine rağmen Irak tarafından imzalandı. Paktın imzalanmasından önce yaşanan süreç, bu antlaşmanın Lig'de yaratacağı gerginliği ortaya koymaktadır. Irak'ın antlaşmayı imzalamak

12 a.g.e, s.147.

13 İsmail Ahmet Yağı, *Irak Ürdün İlişkileri 1941-1958*, Darülselha Yayınları, I. Baskı, Kahire 1988, s.28.

14 Arı, a.g.e, s.240.

niyetini orta koymak üzere Nuri, Kahire’de Nasırla görüşmeye gitti. Toplantıda Nasr’ın bölgesel güvenliği sağlama görevinin Arap ülkelerinin kendi üzerlerinde olması gerektiği biçimindeki görüşünü tekrarlaması ve Nuri’nin ise Irak’ın ve bölgenin Sovyet Komünistlerin saldırısından ancak Batı’nın yardımıyla korunabileceği konusunda ısrar etmesiyle sonuçsuz kaldı¹⁵. Mısır, Irak’ın antlaşmayı imzalamaya yönelik ısrarlı tavrı karşısında Lig üyesi ülkelerin başkanlarını toplantıya çağırdı. Toplantıya katılan başbakanlar Nuri’yi vazgeçmeye veya en azından henüz neticeye bağlanmamış olan anlaşmayı ertelemeye ikna etmek üzere Irak’a bir heyet göndermeye karar verdiler¹⁶.

Orta Doğu Güvenlik Paketi meselesi, Arap Ligi Konseyi’nin 22 Ocak-6 Şubat 1955 arasında yaptığı toplantıda tartışma konusu oldu. Mısır, Suriye ve Suudi Arabistan Pakt’a karşı şiddetli cephe aldılar. Irak ise Pakt fikrini savundu. Lübnan ile Ürdün uzlaştırıcı bir rol oynamak istedilerse de, Konsey toplantısı sonuç vermeden dağıldı. Bu durum karşısında Türkiye ve Irak 24 Şubat 1955’de Bağdat Paketi’ni imzaladılar. 4 Nisan 1955 de İngiltere, 23 Eylül 1955 de Pakistan ve 3 Kasım 1955’de de İran Bağdat Paketi’na katıldılar. Antlaşmanın imzalanması üzerine Arap Ligi üyeleri içinde hareketli bir süreç başlamış oldu. *“Paktın ilan edilmesinin üzerinden henüz iki hafta bile geçmeden, Mısır Suriye ile kendi ittifakını kurdu; bu Haşimilerin geleneksel düşmanı olan Suudi Arabistan tarafından da onaylandı. Anlamlı olarak ittifakın Arap dünyasının daha ileri derecede entegrasyonu için ilk adım olduğu ifade edildi.”*¹⁷ Mısır Suriye Karşılıklı Savunma Paketi’na Yemen’in de katıldığı bir başka paktın katılmasıyla Lig içindeki “Irak ve diğerleri” bölünmesi iyiden iyiye belirginleşti. Mısır, Bağdat Paketi’nin Arap Ligi çerçevesinde imzalanan Ortak Savunma Antlaşması’nı delmeye yönelik bir girişim olduğunu her platformda özellikle Lig toplantılarında sık sık dile getirdi. Bağdat Paketi sonrası yaşanan kriz Arap çerçevesinde değerlendirildiğinde görülmektedir ki Ligin güvenlik konusunda, omurgası niteliğindeki Ortak Savunma Antlaşması ilk ciddi sınavında başarı gösterememiş ve Lig üyesi devletler kendi aralarında büyük bir bölünme yaşamışlardır. *“Irak’ın Türkiye ile askeri bir pakt imzalaması, Mısırlı onu destekleyen diğer Arap Devletleri ile arasını açtı. Ve iki taraf arasında bunun çekişmeleri devam edince Arap Birliği çerçevesi içinde imzalanmış bulunan yukarı da adı geçen Ortak Savunma antlaşması uzun bir süre unutulup bir kenara itildi.”*¹⁸

Süveyş Krizi

Bağdat Paketi’nin yarattığı krizden sonra Arap Ligi’nin verdiği en önemli sınavlardan biri Süveyş Krizi’dir. *“Nasır’ın Asuan Barajını yapabilmek için geniş çapta dış kredi ve sermayeye ihtiyacı vardı. Bunu sağlayacak başlıca devletler olan ABD ile İngiltere, Mısır’ın Doğu Blok’undan silah alması ve İsrail’e tehdit oluşturmasına karşılık olarak barajın yapımına kredi vermeyi reddedince Nasır 1956 Temmuzun da Süveyş Kanalı’nın*

15 Kennet Suez, *The Twice Fought War*, McGraw Hill Press, 1. Baskı, New York 1969, s.395-196.

16 Davışa, a.g.e, s.146.

17 El Eham Kahire, 10.03.1955.

18 Gündüz, a.g.e, s.82.

Görüş

Akademik
Bakış

283

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

millileştirdiğini ilan etti.”¹⁹ Bu, Batı Avrupa'nın petrol yolunun Mısır denetimine girmesi ve Fransa-İngiltere için son derece karlı olan kanal şirketinin elden çıkmış olması anlamına gelmektedir. “16 Ekim’de İngiltere Başbakanı Anthony Eden Paris’e gitti ve kanal bölgesine ortak saldırı kararı alındı. Bu gizli görüşmelere İsrail’de katıldı. Varılan antlaşma sonucunda 29 Ekim 1956 tarihinde Sina yarımada’sını işgal etmeye başladı.”²⁰ Nasır, İngiltere ve Fransa'nın çatışmaların sona erdirilmesi yolundaki ultimatomeni reddedince, bu iki devlet Mısır’a karşı hava saldırısına giriştiler. Mısır, bu saldırının sonunda askeri olarak başarısız olsa da siyasal olarak bu krizi kazanan taraf olarak atlattı. “Nasır’ın yaygarası çok yapılan silahlı güçleri oldukça çabuk yenilmişti. Fakat siyasal olarak Nasır, Mısır içinde ve Arap dünyasında ünlü ve dillere destan bir zafer elde etti.”²¹ Arap Ligi’nin bu kriz karşısında aldığı tavır ise son derece dikkat çekicidir. Çünkü, Irak dışındaki tüm üye ülkeler Mısır’a destek konusunda ortak bir tavır ortaya koymuş olmasına rağmen Lig’in kriz karşısındaki tavrı sembolik bir kınamadan ve destek bildirisinden öteye gitmemiştir. “Süveyş Krizi sırasında, Irak hariç, bütün Arap Devletleri, Mısır’ı ellerinden geldikleri kadar destekledi. Ancak Arap Devletleri’nin Arap Birliği Konseyi’nin kararlarına uyarak, Mısır’ı Süveyş Krizi sırasında desteklemeleri çoğunlukla manevi destekten öteye gitmemiştir.”²² Lig sadece Konsey bünyesinde yayınladığı bir bildiriyle bu olayı kınadığını açıklarken, Lige üye aynı devletler Lig dışında, bireysel olarak oldukça keskin hamlelerde bulunmuşlar ve bu girişimlerle adeta Mısır’ın estirdiği rüzgarları arkalarına almaya çalışmışlardır. Bunda Nasır’ın zaferinin Arap halkları üzerinde yarattığı büyük etkinin rolü yadsınamaz boyuttaydı. “Araplar Kriz boyunca Nasır’ı tamamıyla desteklemişlerdi. Arap şehirleri yaygın şekilde Batı karşıtı gösteri ve ayaklanmalara sahne olmuştu. İnsanlar sokağa çıkmış ve Arapların emperyalist güçlere karşı kararlı direnişinin sembolü olarak Nasır’ın ismini haykırmışlardı. Yoğun halk baskısı altındaki hükümetler, kendi politikalarını mümkün olduğu kadar Mısır’a uydurdular.”²³ Suriye ve Suudi Arabistan, Britanya ve Fransa’yla ilişkilerini kesti. Suriye birlikleri Ürdün’e girdi ve Ürdün birimleriyle bağlantı kuruldu. Ürdün Ordusu Amman’daki bazı silah depolarına el koydu. Ocak 1957’de Arap Dayanışma Antlaşması, Mısır, Ürdün, Suudi Arabistan ve Suriye arasında on yıllık bir dönem için karara bağlandı. 1 Şubat 1958 de Mısır ve Suriye birleşerek Birleşik Arap Cumhuriyeti’ni kurdular. Yemen’de bu birleşmeye federal bir yapılanmayla katıldı.

Nasır devlet başkanı, Kahire’de başkent seçildi. Ancak, 1961’de Suriye’nin ardından da Yemen’in ayrılmasıyla birlik dağıldı. Arap Ligi’ni oluşturan üye devletlerin birlik hareketinin bu şekilde son bulmasının ardından hem ligi hem de bölgeyi köklü bir şekilde etkileyecek yeni bir döneme yaklaşılmaktaydı.

19 Oral Sander, *Siyasi Tarih*, İmge Kitapevi, 1. Baskı, Ankara 2000, s.302.

20 a.g.e, s.304.

21 Davişa, a.g.e., s.162.

22 Gündüz, a.g.e., s.112.

23 Davişa, a.g.e., s.163.

1960-1973 ARASI DÖNEMDE ARAP DÜNYASI'NDA YAŞANAN OLAYLAR KARŞISINDA ARAP LİĞİ

Bu dönemin bölge ve Lig açısından en önemli olaylarını ise; Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulması ve altı gün savaşları meydana getirmektedir.

Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'nün Doğuşu

Arap Ligi, bölge dengeleri açısından son derece önemli hale gelecek son derece önemli bir aktör olan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulmasını sağlayarak kendi kuruluş tarihi içerisindeki en stratejik rollerden birini üstlenmiş oldu. FKÖ'nun kurulmasına giden sürecin ilk gelişmesi Arap Ligi Konseyi 1963'de Kahire'de yaptığı bir toplantıda gerçekleşmiştir. Bu toplantıda Filistinlilerin bir 'sürgünde hükümet' kurmalarına, bir Mili Meclis seçmelerine ve bir de 'Filistin Kurtuluş Ordusu' oluşturulmasına karar vermiştir. Konsey kararının yanı sıra Arap Ligi 1964'de Kahire'de gerçekleşen Arap Birliği Zirvesi'nde Filistin Kurtuluş Örgütü(FKÖ)'nün kurulmasını onaylamış ve bu orduyu finanse etmeyi karar bağlamıştır ²⁴.

Altı Gün Savaşı

Arap Ligi'nin vereceği en önemli sınavlardan biri 5 Haziran 1967'de İsrail'in Mısır'a saldırısıyla başladı. Hava gücü üstünlüğünü daha ilk günden ele geçiren İsrail, 7 Haziran'da Tiran Boğazı'nı denetim altına almış, 8 Haziran'da Sina'nın denetimini ele geçirmiştir. Savaşın sonuna gelindiğinde Ürdün'ün elindeki Batı Şeria ve Doğu Kudüs'ü, Suriye'ye ait Golan Tepeleri'ni ve Mısır'ın Gazze Bölgesi ve Sina yarımadasını işgal ederek önemli bir zafer elde etmiştir. Arap Ligi savaşın başında saldırıyı kınadığını açıklamış ve petrol ambargosu başta olmak üzere askeri ve siyasi önlemlerin biran önce alınacağını açıklamışsa da 1967'de Kahire'de toplanan ve saldırının sonuçlarının tartışıldığı Arap Ligi Zirvesi'nde petrol ambargosu dahil olmak üzere alınacak önlemler konusunda bir karara varılmamıştır. Bundan sonra 29 Ağustos'ta Hartum'da yapılan ikinci zirvede ise petrol ambargosu hiç gündeme gelmemiştir ²⁵. Arap ülkeleri arasında askeri işbirliğinin artırılması için gerekli tedbirlerin alınmasına, ülkelerindeki yabancı üslerin kaldırılmasına ve Mısır ile Ürdün'e toplam 135 milyon Sterlin yardım yapılmasına karar verilen toplantılara katılımı yaşanan sorunun altını çizmek gerekmektedir. Bölgenin güvenliği ve geleceği konusunda son derece önemli bir savaşın ardından bu savaşa ilişkin Arap Dünyası'nın alacağı önlemlerin tartışılacağı bu zirvelere katılım tam olarak sağlanamamıştır. *"Suriye Kahire zirvesine katılmış ancak ikincisi Hartum'da yapılan zirveye katılmamıştır. Aslında ılımlıların egemen olduğu zirveden bir sonuç çıkmayacağı için aynı şekilde Fas, Tunus, Libya ve Cezayir'de bu zirveye katılmamıştır."* ²⁶

24 Bakınız yukarı.

25 Tayyar Arı, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, Alfa Yayın, 1. Baskı, İstanbul 2004, s.332.

26 Tibi Bassam, *Conflict and war in the Middle East 1967-91: regional dynamic and superpowers*, Mcmillan Press, 1. Baskı, London 1993, s.15.

Gazi

Akademik
Bakış

285

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

Bu savaşın en önemli sonuçlarından biri Arap dünyası ve FKÖ arasında başlayan yeni dönem oldu. 1967 savaşının ardından durumun Filistinliler açısından daha da kötüleşmesi, Doğu Kudüs, Batı Şeria ve Gazze'nin İsrail tarafından işgal edilmesi Filistinlileri kendi davaları konusunda Arap dünyasından alacakları destek konusunda şüpheye düşürdü. İşte bu noktadan hareketle, Filistinliler, bağımsızlıkları ve sorunları için kendilerinin daha doğrudan mücadele yürütmelerinin gerektiğine karar vermişlerdir. Davışa bu kırılmayı şöyle anlatıyor;

*"Arapların Altı Gün Savaşı'nda ki korkunç hezimetini bütün bunları değiştirdi. Tamamıyla utanç verici bu olaydan, kendi işlerini halletmesi gerektiği dersini çıkaran Filistinlilere göre bu olay, Arap milliyetçiliğinin kendi davalarına yardımcı olma gücünün olmadığını ortaya koymuştur. Bu andan itibaren, İsraililere karşı mücadele Filistin milliyetçiliği bayrağı altında sürdürülecektir."*²⁷

1973-1980 ARASI DÖNEMDE ARAP DÜNYASINDA YAŞANAN GELİŞMELER KARŞISINDA ARAP LİĞİ

1970 ve 1980 arasındaki dönem Arap Dünyası için pek çok kritik gelişmenin yaşandığı bir süreç olmuştur. Arap Ligi üyesi devletlerin birbirleriyle çakışan ulusal çıkarları, bölgede gittikçe güçlenen İsrail, sürekli artan SSCB ve ABD müdahaleleri Arap Ligi içinde hareketli ve karmaşık bir süreci meydana getirdi. Arap Ligi bu dönemde özellikle üye devletler arasında ki çatışmalarda 'Arabu-lucu' rolüyle ön plana çıktı

Ürdün ve Filistin Çatışması

Arap Ligi'nin bölge dengeleri açısından son derece etkin olan FKÖ'nün kuruluşundaki önemli rolüne önceki bölümde değinilmişti. FKÖ 1970'lerin başından itibaren Arap Ligi'ni oluşturan devletlerle önemli sorunlar yaşadı ve bu tarihten sonraki pek çok Arap Ligi Zirvesi'nin ana gündem maddelerinden birini oluşturdu. İlk bölümde detaylı olarak açıklandığı üzere; Birinci Arap-İsrail savaşından sonra Ürdün Filistin topraklarını ilhak etmiş ve Filistin devletini tanımayan tek Lig üyesi devlet olmuştur²⁸.

Eylül 1970 tarihine gelindiğinde taraflar arasındaki çatışmalar dikkat çekici şekilde arttı ve Kasım ayına gelindiğinde durum artık bir iç savaş halini aldı. Duruma acil müdahale etmek üzere devreye giren Arap Ligi, Kahire'de acil bir Devlet Başkanları Zirvesi organize etti. Bu zirvenin ve Lig'in de girişimleriyle taraflar arasında bir antlaşma imzalandı²⁹. Ancak çatışmalar kısa bir süre sonra tekrar başladı ve 1971'de Ürdün Filistinli gerillalara karşı bir hareket başlattı. Arap Ligi ve üye ülkeler saldırıyı hemen kınadılar. *"Harekat, Cezayir, Mısır ve Libya*

27 Davışa, a.g.e., s.232.

28 Bakınız yukarı.

29 Arı, a.g.e., s.365.

başta olmak üzere bölge ülkelerinin sert tepkisine yol açmıştır. Bunlardan Cezayir, Ürdün ile diplomatik ilişkilerini hemen keserken, Mısır da 1972 yılında kesmiştir.”³⁰

Arap Ligi Ürdün-Filistin çatışmasında Filistin'e olan desteğini göstermek ve Filistin'in temsili ile ilgili çok başlılığı önlemek üzere 1974 Rabat Zirvesi'nde FKÖ'nün Filistinlilerin tek yasal temsilcisi olduğunu kabul etmiştir. *“Batı Şeritali Filistinlilerin Ürdün Parlamentosu'nda ve kabinesinde temsil edilmeleri FKÖ'nün Arap Ligi Rabat Zirvesi'nde kazandığı meşruiyet sonucu oldukça tartışmalı hale gelmişti. Bunun üzerine söz konusu temsil ilişkisi sona erdirildi.”³¹* Arap Ligi'nin arabulucu rolüyle halletmeye çalıştığı bu çatışma daha sonra bölge açısından son derece kritik bir gelişme olacak olan Lübnan İç Savaşı'na giden yoldaki başlangıç taşlarından birini oluşturdu. *“İç savaş neticesinde Filistin gerilla örgütleri, ağır silahlarla donanmış Ürdün Ordusu karşısında büyük kayıplar vererek yenildi ve 1971'de Ürdün, FKÖ için bir üs olmaktan çıktı. Zorunlu olarak seçilen yer Lübnan siyasal-askeri eylemler için bir üs, bir eğitim merkezi, maddi yardımların teslim alındığı bir buluşma noktası olduğu için Filistin Hareketi açısından büyük önem taşıyordu.”³²*

Mısır ve İsrail Uzlaşması

1978 yılında İsrail ile Mısır arasında imzalanan Camp David çerçeve antlaşması 1948 yılından beri sürmekte olan savaş durumuna son verdi. Ancak bu gelişme, Arap Ligi'nin kuruluş tarihinden bu yana aldığı en sert kararları almasına ve Lig tarihine geçecek bir yaptırımlar listesinin yürürlüğe girmesine sebep oldu. Antlaşma imzalanmadan hemen önce Bağdat'ta toplanan ve Mısır'ın dışındaki 21 üyenin tam olarak katıldığı Lig zirvesinde Mısır'a uyarı niteliğinde kararlar alındı. *“Filistin'in işgal edilmiş olmasının Arap devletlerinin ortak davası olduğu ve bu konuda FKÖ önderliğinde yürütülen Filistin direnişine destek verilmesi gerektiği kararlaştırılmış, Mısır'dan Camp David Antlaşmalarını reddetmesi istendi”³³*

Bu zirvede Suudi Arabistan, Fas, Sudan ve Umman'ın direktmeleriyle ekonomik ambargo kararı çıkmamış, bu zirvenin bir uyarı niteliği taşıması sağlanmıştır. Mısır'ın nihai barış antlaşması yapmayabileceği düşünülerek ona bir şans daha verilmek istenmiştir. Ancak Mısır bu uyarıyı dikkate almayarak antlaşmayı imzaladı. Bunun üzerine, 27 Mart 1979'da Bağdat'ta toplanan Arap Ligi şu kararları aldığını açıkladı;

- a) *Arap Devletlerinin büyükelçilerinin hemen Mısır'dan çekilmeleri ve diplomatik ilişkileri kesmeleri*
- b) *Arap Birliği merkezinin geçici olarak Tunus'a taşınması*
- c) *Mısır'ın bağlantısızlık hareketi, İslam Konferansı Örgütü ve Arap Ligi'ndeki üyeliklerinin askıya alınması*

30 a.g.e., s.367.

31 a.g.e., 368.

32 Funda Atacan, *Değişen Toplumsal Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, Bağlam Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2004, s.126.

33 Tayyar Arı, *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*, Alfa Yayın, 1. Baskı, İstanbul 2002, s.417.

d) *Mısır'a Arap devletlerince yapılan her türlü ekonomik yardımın kesilmesi ve ticari kolaylıkların durdurulması*"³⁴

Bu kararlarla beraber, kuruluş tarihinden buyana Lig için lokomotif ülke durumunda olan ve özellikle Nasr döneminde bu rolü perçinlenen Mısır Lig dışında bırakılmış oldu. "*Bir zamanlar Arap siyasetinin kalbi,merkezi olan Mısır, artık onun en uç noktasında yer alıyordu.*"³⁵

1980-1990 ARASI DÖNEMDE ARAP DÜNYASINDA YAŞANAN GELİŞMELER KARŞISINDA ARAP LİGİ

1980-1990 tarihleri arasındaki dönem içerisinde hem bölge hem de Lig açısından son derece kritik olan gelişmelerin başında sekiz yıl sürecek olan İran-İrak savaşı gelmektedir. Bu savaşın Lig için en önemli sonuçlarından biri kuşkusuz üye devletler açısından yarattığı güç dengesi değişikliği ve bu değişikliğin Lig'e olan yansımalarıdır. Bu yansımaların en başında; değişen güç dengeleri çerçevesinde Lig'e 1980-1990 tarihleri arasında damgasını vuran ülke olarak Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ın ön plana çıkması gelmektedir.

İran-İrak Savaşı

1979 yılında İran'da Şah'ın devrilmesi ve yerine Humeyni önderliğinde İran İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra İran bölge güvenliği açısından kritik bir ülke haline geldi³⁶.

Humeyni'nin dış politika stratejilerinin başında 'Devrim İhracı' anlayışı gelmekteydi. Bu strateji İslami Düzen'in bölge ülkelerinden başlayarak yayılması ve enternasyonalist bir kimlik kazanmasına dayanmaktaydı³⁷. Bu politika Arap dünyasında büyük tedirginlik yarattı. Bu tedirginlikten faydalanarak İran'a karşı Arap dünyasının da desteğini arkasına almayı başaran ülke ise Irak oldu. Bu bölgesel konjonktür Saddam Hüseyin yönetimindeki Irak'ı Arap Ligi bünyesinde de ayrıcalıklı bir konuma taşıdı. 1978'de Arap Ligi Zirvesi'ne ev sahipliği yapan Irak, Lig içerisinde Mısır'dan boşalan lokomotif ülke pozisyonunun en güçlü adayı haline geldi. "*Camp David Antlaşmasıyla birlikte Mısır'ın Arap dünyasındaki liderliğinin ve Üçüncü Dünya ülkeleri arasındaki prestijinin sarsılması Irak'ı Mısır'ın bıraktığı boşluktan yararlanarak gerek Arap dünyasının gerekse Üçüncü Dünya'nın liderliğini yapma arzusunu kamçılamıştı.*"³⁸ Savaş 1988 yılında imzalanan bir ateşkesle durdu, bu sırada İran devriminin mimarı Humeyni öldü ve yerine Ali Hamaney geçti. Ağustos 1990'da ise Irak'ın Kuveyt'i işgali, ABD'nin bu sebeple Irak'a müdahale ihtimalinin ortaya çıkması ve Irak'ın İran'dan aldığı toprakları tek taraflı

34 Sander, a.g.e., s.545.

35 Davişa, a.g.e., s. 241.

36 Sander, a.g.e., s.557.

37 Farhad Khosrokhavar - Oliver Roy, *İran: Bir Devrimin Tükenişi* (çev. İsmail Yarguz), Metis yayınları, 1. Baskı, İstanbul 2000, s.42-43.

38 Tayyar Arı, *İran*, Alfa Yayım, 1. Baskı, İstanbul 2003, S.554.

olarak geri vermesiyle savaş son buldu ³⁹. Bu savaşın Ligi ilgilendiren en önemli gelişmelerinden biri ise Irak-Mısır yakınlaşması oldu. Savaş sürerken, Irak'a en büyük desteği veren ülkelerin başında Mısır geldi. Savaş sırasında yaklaşık 15,000'den fazla Mısırlı gönüllü olarak Irak ordusuna katılmıştır. Bu yardımlarına karşılık Arap Birliği'ne geri dönmek için Irak'ın desteğini isteyen Mısır bu amacına ulaşarak 1987'de Amman'da gerçekleştirilen Arap Ligi Zirvesi'nde birliğe geri kabul edilmiştir.

1990 SONRASI DÖNEMDE ARAP DÜNYASINDA YAŞANAN GELİŞMELER KARŞISINDA ARAP LİĞİ

Irak'ın Kuveyt'i işgali, Körfez Savaşı ve ABD'nin Irak'a müdahalesi gibi son derece kritik gelişmelerin yaşandığı bu dönem Arap Ligi açısından da önemli tartışmaların yaşandığı bir süreç oldu. Bu dönemdeki pek çok Arap Ligi Zirvesi restleşmelere ve kavgalara ev sahipliği yaptı. Daha önce pek çok konuda fikir ayrılığına düşen Lig üyesi devletler bu dönemde kamplaşmaya varan bölünmeler yaşadı.

Irak'ın Kuveyt'i İşgali ve Körfez Savaşı

2 Ağustos 1990'da Irak'ın, Kuveyt üzerinde tarihsel hakları olduğu iddiasıyla bu ülkeyi işgal etmesi ve ilhak ettiğini açıklaması batılı devletlerin bölgedeki ekonomik çıkarlarını tehlikeye soktu. Ortadoğu dengelerini biranda Irak lehine bozan bu durum pek çok Arap ülkesi içinde kabul edilemez bir gelişme oldu. Saddam Hüseyin'i bu konuda cesaretlendiren etkenlerden biride İran-İrak savaşı sırasında ve sonrasında da Arap Ligi'nden aldığı destek olmuştur. *"Saddam 10 Mayıs Bağdat'ta düzenlenen Arap Zirve Konferansı'nda, İsrail'in Arap Dünyası'na olası bir nükleer saldırısını caydırmak amacıyla, Arap ülkelerinin Irak'ın silahlanmasını destekledikleri izlenimine varmıştı. Zirvede ortaya çıkan hava, Filistin sorunun çözümünde Arap dünyasında gözden düşen Mısır'ın rolünü Irak'ın üstlenmesi doğrultusunda idi. Dolayısıyla 2 Ağustos'u takip eden günlerde Arap dünyasının kendisi karşısında cephe oluşturması Saddam'i hayal kırıklığına uğratmıştı."* ⁴⁰

ABD ve müttefiki ülkeler 'Çöl Kalkanı' isimli bir operasyon başlattılar. Operasyon çerçevesinde bölgeye gelen birliklere 33 ülke kuvvet göndererek ya da yardım yaparak destek verdiler. 33 Ülkenin arasında 8 Arap ülkeside vardı. Arap ülkeleri Saddam'ı destekleyenler, ABD'nin yanında olanlar ve karamsarlar olarak bölündüler. Ancak Arap Ligi bu bölünmüşlüğe rağmen Irak'ı kınadığını ve derhal Kuveyt'ten çekilmesi gerektiğini açıkladı. Olağanüstü toplanan Arap Ligi Zirvesi tarihinde bir ilke imza atarak kendisine üye bir ülkeye karşı kulanılmak üzere Çok Uluslu Arap Ordusu kurulmasını karar bağladı. Bu karar doğrultusunda Suriye, Mısır ve Suudi Arabistan bölgeye hemen birliklerin sevk

39 Sander, a.g.e., s.556.

40 Davişa, a.g.e., s.239.

Görüş

Akademik
Bakış

289

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

ederken, Ürdün, Yemen ve FKÖ Saddam Hüseyin'i destekleyen blokta yer almışlardır⁴¹.

Çöl Kalkanı Operasyonu ile başlayıp Çöl Fırtınası Operasyonu ile son bulan Körfez Savaşı'nın en önemli sonuçlarından biri 'Arap Ligi' nin fikri temellerini oluşturan prensiplere düşürdüğü gölge olmuştur. Sander, Arap Ligi'nin yaşadığı bu sarsıntıyı şöyle anlatır: *"Bölgede 1945'ten beri üzerinde en çok konuşulan ve tüm siyasal partilerin programlarının başında yer verdikleri konu olan Arap Ligi büyük darbe yemiştir. Araplar, eskiden beri birliği güzel bir düş olarak görmüşler, gerçekleşmesi zor ve gösterişte de olsa, bu uğurda fikir üretmişlerdi. Ancak Körfez Savaşı'nda Arapların ayrı ayrı saflarda kümelenmeleri ve kendi ulusal devletlerinin olduğu kadar Batı'nın çıkarlarını da korumak için aralarında savaşmaları, Arap birliği düşünü de ortadan kaldırdı."*⁴²

ABD'nin Irak'a Müdahalesi

2002 yılında Irak'a bir ABD müdahalesi olasılığı sıkça gündeme gelmeye başlayınca gözler Arap Ligi'ne çevrildi. Arap ülkelerinin Körfez Savaşı'nda olduğu gibi ABD'ye destek verip vermeyeceği, aralarında tekrar bir kutuplaşma yaşanıp yaşanmayacağı gibi sorular tartışılırken Mart sonu yapılması planlanan zirve acil bir kararla 1 Mart'a çekildi. Bu tarihte Mısır'ın Şarm El Şeyh kentinde gerçekleşen zirvede büyük tartışmalar yaşandı. Zirvede Birleşik Arap Emirlikleri, basın mensuplarına; Saddam Hüseyin'e yönetimi bırakıp ülkeden ayrılması yönünde çağrıda bulunan bir bildiri dağıttı. Öneri Arap Ligi ülkelerini ikiye böldü. Suudi Arabistan ve Kuveyt'in öncülüğünü yaptığı bir grup ülke destek verirken, Suriye ve Libya'nın başını çektiği diğer grup büyük tepki gösterdi. Zirvede konuşan Libya Lideri Kaddafi'nin Körfez Savaşı sırasında topraklarına ABD'yi kabul eden Suudi Arabistan Kralı'nı şeytanla işbirliği yapmakla suçladı. Bu açıklama üzerine Suudi Arabistan veliaht Prensi Abdullah'ın Kaddafi'ye hakaret ederek bağırması üzerine zirveden yapılan canlı yayın kesildi ve oturuma ara verildi⁴³.

Olaylı zirvede konuşan Suriye Lideri Beşşar Esad'ın sözleri ise Körfez Savaşı'ndan itibaren yaşanan süreci ve bundan sonra Arap dünyasını bekleyen olası gelişmeleri ve Arap Ligi'nin durumunu özetler nitelikteydi. Esad'ın konuşması bir anlamda Arap Ligi'nin özeleştirisi niteliğini taşımaktadır:

"Şimdiki Zirve, adlandırma yönünden olağan ama işlevi bakımından olağanüstü bir zirvedir. Olağanüstü zirvenin iki şeye ihtiyacı var; Olağanüstü durun ve olağanüstü önderler. Olağanüstü liderler, olağanüstü kararlar alırlar. Şu anda olağanüstü cesaret, metanet, nesnellik, kişisel kindarlıktan kurtulmak ve başkalarının değil, biz Arapların çıkarları için çalışmak demektir. Böyle bir ortamda sıradan kararlar almak son derece tehlikelidir. Zira şimdiki koşulların 1990'da ki şartlardan çok farklı olduğuna inanıyoruz. 8 Ağustos 1990

41 Sander, a.g.e., s.568-576.

42 a.g.e., s.573.

43 Reuters, Şarmh El-Şeyh 2002.

tarifli Arap Zirvesi'ni düşünün; orada şaşkınlık, dehşet, bölünme ve kendini kaybetme vardı. Bugünün, dünden pek farkı yok. O tarihteki saflaşma daha açık olmasına rağmen cesur kararlar alınıp Kuveyt'in Irak'ın elinden geri alınışı mümkün oluverdi. Denilebilir ki, Kuveyt olayı, uluslararası bir ittifak sayesinde gerçekleşti. O zaman Araplardan istenen operasyona meşruiyet ve kolaylıklar sağlamak idi. Ancak, bugün Araplar Irak'a yönelik savaşa katılmayı isteseler bile, ABD buna izin vermeyecektir. Yani ABD Arapları kendi işine karıştırmayacaktır. Saddam Hüseyin'i görmedim, yakından tanımam. Ayrıca biri, karşısındakini sevebilir veya ondan nefret edebilir. Bunlar kişisel tavırlar. Ancak ortada basit bir soru var; Irak'a saldırı konusunda anlaşmazlığa düşme hakkımız var mı? Eğer Irak'a saldırıyı haklı buluyorsak, o zaman burada, Zirve'de toplanmamızın ne anlamı var? Arap Ligi varlığından bahsetmemiz boşuna değil mi? Önümüzde 3 ihtimal var. Bir; savaşı onaylamak ki en kötü seçenek budur. İki; savaşı onaylamamakla birlikte saldırganlara başla mesajı yerine geçecek belirsiz, ikircikli bir tavır alırız. Üç; bizim açımızdan en iyi olabilecek açık ve kararlı bir tutum alarak savaşı önleyebilecek her türlü imkanı kullanırız. Aramızda bıkkınlar, karamsarlar ve yalınlar olmasına rağmen üçüncü tavrı takınabilecek gücümüz var. Madem burada toplandık, demek ki böyle bir karar olanağımız bulunuyor. Yoksa 1258 Hülagu ordularına yem edilen Irak, 21. yy başında başka bir yabancı güce kurban edilmiş olacaktır ki bunun sebebi Arap Devletleri'nin bilinen zaafıdır. Ancak bu kez yalnız Irak değil, birçok Arap ülkesi de kurban ve hedef konumuna girecektir." ⁴⁴

Kavgalara ve Saddam'a ülkeni terk et bildirilerine sahne olan Arap Zirvesi Esad'ın konuşmasının bitişiinde değındiğı ikinci seçenekle son buldu. Kriz nedeniyle dünya önündeki imajını daha fazla zedelemek istemeyen Arap ülkeleri, Irak'a zoraki destek veren sonuç bildirisini kabul ederek zirveyi noktaladı.

ABD'nin Irak'a müdahalesinin ardından gerçekleşen Arap Ligi zirvelerinde ortaya çıkan tablo Esad'ın birlik çağrısı yaptığı ancak tarafların birbirlerine hakaret ederek noktaladığı zirveden pek farklı olmadı. Müdahalenin sonrasında gerçekleşen zirveler alınan kararlardan çok yaşanan olaylarla gündeme geldi.

2004 Mayıs ayında iki aylık bir gecikmenin ardından gerçekleşen Tunus'ta ki zirveye 22 ülkeden toplam 14 devlet başkanı katıldı. Libya Lideri Kaddafi, Arap Ligi Genel Sekreteri Amr Musa'nın açılış konuşması sırasında, zirvenin gündemini kabul etmediğini açıklayarak toplantıyı terk etti. Zirvenin sonunda yayınlanan Tunus Deklarasyonu'nda, Arap dünyasında demokrasiyi geliştirme, halkın siyasete ve kamu işlerine katılımını artırma, sivil toplumu genişletme ve kadın haklarını güçlendirme konusunda kararlılık dile getirildi. Deklarasyonda terörizme karşı savaş maddesi de yer alırken, Irak'ta yaşanan işkence ve insanlık dışı olayların kınandığı açıklandı. ⁴⁵

Arap Ligi'nin bir yıl sonra Cezayir'de gerçekleşen zirvesine başta Suudi Arabistan Kralı olmak üzere Arap liderlerin üçte biri katılmadı. Gündeminde; Filistin

44 Faik Bulut, *Arapların Gözüyle Irak İşgali*, Berfin Yayıncılık, 1. Baskı, İstanbul 2003, s.65.

45 Voice of America-www.voa.com, 23.05.2004.

sorunu, Suriye üzerindeki baskılar, Irak sorunu ve İsrail ile ilişkilerin normalleştirilmesi bulunan zirveye BM Genel Sekreteri Kofi Annan gözlemci olarak katıldı. Zirve öncesinde Lig'e "İsrail'le ilişkilerin normalleştirilmesi" yönünde öneride bulunan Ürdün Kralı Abdullah'a cevaben bir açıklama yapan Arap Ligi Genel Sekreteri Amr Musa, İsrail'in karşılığında önemli bir adım atmaksızın Arap ülkeleriyle ilişkileri normalleştirmeyi bekleyemeyeceğini söyledi⁴⁶.

Arap Ligi'nin son zirvesi 29-30 Mart 2006'da Sudan'ın başkenti Hartum'da gerçekleşti. Zirvenin en önemli gelişmesi ise Lig'in organizasyon yapısında gerçekleşen yenilik oldu. Zirve öncesi gerçekleşen Arap Dışişleri Bakanları toplantısında, temsilciler, 1947 yılında kurulan Lig'e yeni bir organ ekleme kararı aldılar. "Arap Barış ve Güvenlik Konseyi"nin kurulması konusunda anlaşmaya varılan toplantı ve sonrasında gerçekleşen zirvede yapısal reformların hız kazanacağı açıklandı⁴⁷.

Ancak Lig'in organizasyon yapısına ilişkin böyle önemli bir kararın alındığı zirveye Mısır Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek ve Suudi Arabistan Kralı Abdullah katılmadı. Deneyimli diplomat İlder Türkmen, zirveye ilişkin yaptığı değerlendirmede Zirve'de yaşanan bölünmenin altını şöyle çiziyor;

*"Araplar ortak bir dilin bölündüğü bir millettir, deyimi yanlış değil. Ortadoğu bölgesinde her zamandan daha fazla krizlerle karşı karşıya buldukları halde, Arap ülkeleri arasında bir görüş ve dayanışma eğilimi görülüyor. 22 devlet başkanından ancak yarısı Hartum zirvesine katıldı. Gelmeyenler arasında en büyük Arap devleti Mısır Cumhurbaşkanı Mübarek ile en zengin devlet Suudi Arabistan sıra kendisinde olduğu halde gelecek yılki toplantının Riyad'da yapılmamasını talep etti. Bazı devlet başkanlarının, Darfur Bölgesi'ne BM kuvvetleri gönderilmesine karşı koyan Sudan hükümetine destek anlamına gelmemesi için, ABD'nin isteği üzerine toplantıya gelmedikleri yolunda haberler var."*⁴⁸

*Zirvenin Filistin sorununa ilişkin tavrı açısından son derece önemli olan bir diğer gelişmede toplantıya Hamas Lideri'nin çağrılmamış olmasıydı. Arap Ligi'nin zirve öncesinde aldığı Hamas hükümet kurmuş olsa dahi zirveye katılmayacak kararı üzerine Arap Ligi Genel Sekreteri Amr Musa'ya bir mektup gönderen Hamas, kararın ABD baskısıyla alındığını ve kararın kendileri açısından üzüntü verici olduğunu açıkladı."*⁴⁹

Özetle, 1945'den günümüze dek yaşanan gelişmeler bölge için olduğu kadar Lig'in yapısı, işleyişi ve etkinliği açısından da son derece belirleyici olmuştur. Yukarıda detaylı olarak açıklanan bu gelişmelere topluca ve genel hatlarıyla baktığımızda olayların Lig'i nasıl şekillendirdiğini şöyle özetleyebiliriz;

I.Arap-İsrail Savaşı: Orduların komutasının, savaşa katılmama tehdidi karşısında Ürdün'e verilmesi Lig'in kuruluş bu tür askeri operasyonları düzenleyen belirli bir tüzüğünün ya da organın olmamasının sonuçlarından biriydi.

46 AP, 24.03.2005.

47 AA, 30.03.2006.

48 Hürriyet, "Arap Birliği ve Türkiye", 1 Nisan 2006, s.30.

49 DHA, 27.03.2006.

Bu sonuç Ortak Savunma Antlaşmasının imzalanmasının ana sebeplerinden birini oluşturdu.

Bağdat Paketi: Lig'in güvenlik konusunda, omurgası niteliğindeki Ortak Savunma Antlaşması ilk ciddi sınavında başarı gösterememiş ve Lig üyesi devletler kendi aralarında büyük bir bölünme yaşamışlardır.

Süveyş Krizi: Irak dışındaki tüm üye ülkeler Mısır'a destek konusunda ortak bir tavır ortaya koymuş olmasına rağmen Lig'in kriz karşısında ki tavrı sembolik bir kınamadan ve destek bildirisinden öteye gitmemiştir.

FKÖ'nün kurulması ve Altı Gün Savaşları: Arap Ligi, bölge dengeleri açısından son derece önemli hale gelecek, son derece önemli bir aktör olan Filistin Kurtuluş Örgütü'nün kurulmasını sağlamıştır. Ancak Lig bünyesinde doğan bu örgüt, kaybedilen ve Lig'in etkinliğini gösteremediği Altı Gün savaşlarının ardından, bağımsızlıkları ve sorunları için kendilerinin doğrudan mücadele yürütmelerinin gerektiğine karar vermiştir.

Ürdün-Filistin Çatışması: Arap Ligi Ürdün-Filistin çatışmasında Filistin'e olan desteğini göstermek ve Filistin'in temsili ile ilgili çok başlılığı önlemek üzere 1974 Rabat Zirvesi'nde FKÖ'nün Filistinlilerin tek yasal temsilcisi olduğunu kabul etmiştir. Ancak Süveyş krizinde olduğu gibi bu çatışmada Filistin'e verilen destek konsey kararı ile sınırlı kalmıştır.

Mısır-İsrail Uzlaşması: Bu uzlaşma karşısında Lig tarihinde bir ilki gerçekleştirerek, bir üyesini birlikten çıkarmış, ona karşı ekonomik ve siyasi bir boykot başlatmıştır.

İran-İrak Savaşı: Arap Birliği'ne geri dönmek için Irak'ın desteğini isteyen Mısır savaşta Irak'a en çok katkısı sağlamıştır. Mısır, amacına ulaşarak 1987'de Amman'da gerçekleştirilen Arap Ligi Zirvesi'nde birliğe geri kabul edilmiştir.

Körfez Savaşı: Olağanüstü toplanan Arap Ligi Zirvesi tarihinde bir ilke imza atarak, kendisine üye bir ülke olan Irak'a karşı kullanılmak üzere Çok Uluslu Arap Ordusu kurulmasını karar bağladı. Batılı güçlerle birlikte kendine üye bir ülkeye karşı savaşta yer alan Lig, bu tarihten sonra bertaraf edilmesi güç bölünmelerin yaşandığı ve kendi kuruluş ilkeleriyle çelişmiş bir yapılanma haline geldi.

1990 Sonrası Dönem: Bu dönemdeki pek çok Arap Ligi Zirvesi restleşmelere ve kavgalara ev sahipliği yaptı. Daha önce pek çok konuda fikir ayrılığına düşen Lig üyesi devletler, bu dönemde kamplaşmaya varan bölünmeler yaşadı ve yaşamaya devam ediyor.

ARAP LİGİ'İNİN YAPISINDAN KAYNAKLANAN SORUNLAR

Çalışmanın ilk bölümünde; Lig'in faaliyetleri ve bölge sorunları karşısında aldığı aksiyonlar ortaya konmuştur. Aşağıda değerlendirmenize sunulan ikinci bölümde ise ilk bölümde ortaya konan bilgiler ışığında Lig'in bölge dengeleri

Gazi

Akademik
Bakış

293

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

üzerinde neden daha etkin bir aktör olamadığı sorusunun yanıtı aranmıştır. Bu sorunun yanıtı aranırken organizasyon yapısı ve hukuki düzenlemesi irde- lenmiş ve bu yapının yarattığı boşluklar ortaya konmuştur. Tespit edilen bu boşluklar, birinci bölümde özetlenen olayların ışığında örneklendirilmiş ve Lig'in durumuna ilişkin bir değerlendirme ortaya konulmuştur. Bu noktadan hareketle, Lig'e ilişkin tespitler "Lig'in yapısından (tüzük, yasa, organlar) kay- naklanan sorunlar" başlığı altında toplanmıştır.

Arap Ligi'nin etkin bir aktör olmak konusunda yaşadığı problemlerin başında Lig'in yapısını düzenleyen "Lig Yasası"ndan kaynaklanan boşluklar ve belirsizlikler gelmektedir. Bu boşlukların ve belirsizliklerin yanı sıra, hali hazırdaki mevcut kuralların uygulanmaması, yaptırımların yetersizliği ve yapı- lan uygulamaların Lig'in kendi yasalarıyla çelişmesi Lig'e ilişkin sorunsalların ana çerçevesini oluşturmaktadır.

Yetki Sorunu

Lig yasası incelendiğinde, kural koyma yetkisine sahip organların çalışabil- meleri ve etkin olabilmeleri için gerekli hukuki altyapının mevcut olmadığı görülmekte. Örneğin, Lig'in kural koyma yetkisine sahip ana organı olan Lig Konseyi'ne ilişkin yasa maddeleri incelendiğinde aslında yetkilerinin ne denli kısıtlı olduğu görülmektedir. Lig yasasında Konsey kararlarının niteliğine iliş- kin düzenlemeyi içeren kurallardan

Madde 9 şöyle der;

"Birlik dışında üyeler arası daha sıkı işbirliği ve üye devletle yabancı devletler ara- sında imzalanan antlaşmalar:

*Arap Ligi'nde üye olan devletlerden aralarında işbu antlaşmada yer alan bağlar- dan daha kuvvetli işbirliği kurmak isteyecek olanlar, bu amaçla aralarında istedikleri her türlü antlaşmayı yapabilirler. Lig'e göre üye olan bir devlet, Lig'e girmeden önce herhangi bir devletle yaptığı antlaşmalar veya bundan sonra yapılacak antlaşmalar, Lig'in diğer üyelerini bağlayamaz."*⁵⁰

Bu maddeden hareketle görülmektedir ki, Lig yasası üye devletlerin başka devletlere yaptığı antlaşmalara yönelik ciddi bir düzenlemede bulun- mamaktadır. Konseyin bu antlaşmalara ilişkin yetki ve söz hakkı belirtilme- mektedir. Bu maddenin yetersizliği ve konseyin bu konudaki yetki sınırlılığı süreç içerisinde pek çok kez yaşanan sıkıntılarla ilgili bir boşluk yaratmakta- dır. İkinci bölümde detaylı olarak anlatılan Filistin topraklarının bir bölümü- nün Ürdün tarafından ilhaki sonrası yaşanan süreç bu boşluğu ortaya koyan örneklerden biridir. Ürdün ve İsrail arasında bir antlaşma gündeme geldiğin- de Madde 9'un yarattığı boşluğu gören Arap Ligi apar topar İsrail ile antlaş- ma yapmayı yasaklayan bir karar almış ancak yine de 1948 de başlayan savaş

Filistin'in Araplara bırakılan kısmının İsrail ile Ürdün arasında paylaşılmasıyla sona ermişti.

Lig'in kural koyma yetkisine sahip ana organı olan Lig Konseyi'ne ilişkin yasa bir başka yasa maddesi olan Madde 7 incelendiğinde ise Konsey kararlarının bağlayıcılığına ilişkin bir sorun görülmekte.

Madde 7 şöyle der,

*“Konseyin oy birliği ile alacağı kararlar, bütün üye devletler için bağlayıcıdır. Konseyin oy çoğunluğu ile vereceği kararlar ise sadece bu kararları kabul edenler için uygundur. Her iki halde de konseyin kararları her üye devlet tarafından, o devletin esas bünyesinde uyacak şekilde esas olunur.”*⁵¹

Buna göre oy çoğunluğu ile kabul edilen kararların sadece bu kararları kabul edenler için bağlayıcı olması Konsey'in yetkilerini daraltan ve işlevsiz hale getiren bir düzenlemedir.

Uzlaşmazlıkların Çözümü Sorunu

Üyeler arasındaki antlaşmazlıkların çözümüne yönelik Konsey yetkilerini düzenleyen Madde 5 şöyle der;

*“Lig devletlerinden ikisi ve ya daha fazlası arasındaki anlaşmazlıkların giderilmesi için kuvvete başvurulması doğru değildir...”*⁵²

ikinci bölümde tarihsel çerçevede içinde anlatılan olayların istinasız tümünde görülmektedir ki, Arap Ligi'nin karşı karşıya olduğu problemlerin en başında üyeler arası antlaşmazlıklar gelmektedir. Bu antlaşmazlıkların giderilmesi için düzenlenen madde 5'in son derece soyut bir tablo çizmesi, Konsey ya da başka bir organa bu konuyla ilgili somut ve yeterli bir yetki vermemesi, madde içinde geçen 'arabulucu' görevinin net olarak tanımlanmaması, konseyin bu konuda vereceği kararların nitelik ve çerçevesinin belirlenmemiş olması, bu konuya ilişkin kararın oy çoğunluğu prensibine göre alınması ve bunun da Yetki Sorunu başlığı altında belirtilen sıkıntılara yol açması gibi sebepler, Madde 5'i uzlaşmazlıkların çözümü konusunda yetersiz hale getirmektedir. Madde 5'in yetersizliğinin yanı sıra, üye ülkelerin ilişkilerini organize edecek ve denetleyecek olan bir 'Adalet Divanı'nın ya da başka bir organın bulunmaması da uzlaşmazlıkların çözümü konusunda Lig'in yetersiz kalmasına sebep olmaktadır.

Ortak Zemin ve Değerler Oluşturulmama Sorunu

Lig yasası incelendiğinde, üye ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi ve sosyal farklardan kaynaklanan çatışmaları ve ülkelerin birbirlerinden bağımsız geliştirdikleri ulusal politikaları belli bir potada eritecek bir düzenleme olmadığı görülmektedir. Başka bir deyişle, Ligi oluşturan değerler sistemi ve bu birliğe

51 Bakınız yukarı.

52 Bakınız yukarı.

Görüş

Akademik
Bakış

295

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

dahil olmak için gereken kriterler yasanın hiçbir bölümünde belirtilmemiştir. Üyeliği düzenleyen Madde 1 şöyle der;

*“Her bağımsız Arap Devleti bu birliğe katılmak istediği takdirde bu konuda Genel Sekreterliğe yazılı isteğini bildirir ve bu yazılı istek verildikten sonraki ilk toplantıda Lig Konseyi'ne sunulur.”*⁵³

Üye olmak ya da üyeliğe devam için başka hiçbir kriterin olmaması, her üyenin salt kendi ulusal politikalarına göre kararlar almasına dolayısıyla Lig içinde belirli bir birlik ve ortaklık yaratılmasına engel olmaktadır. Lig üyeliğine ilişkin kriterlerin ve değerler sisteminin yokluğu üye ülkeler arasındaki gelişmişlik-az gelişmişlik, demokrasi-otokrazi gibi kavramlara dayanan farklılıkların kapatılmasına yönelik bir mekanizmanın eksikliği, antlaşmazlıkların boyutunu daha da arttırmaktadır.

Lig'in kuruluş amacını Madde 2 şöyle der;

*“Lig'in amacı, ona katılan devletlerarasındaki bağları kuvvetlendirmek, aralarında sıkı işbirliğini gerçekleştirmek gayesiyle siyasi faaliyetlerini birbirine uydurmak, bağımsızlık ve egemenliklerini korumak ve genel olarak Arap ülkelerinin refah ve menfaatlerini göz önünde bulundurmak. Birliğin diğer gayeleri ise, üye devletlerarasında, devletlerden her birinin bünyesini ve bu devlette yürürlükte olan şartları göz önünde bulundurmak sureti ile aşağıdaki alanlarda sıkı işbirliği sağlamaktır.”*⁵⁴

Ancak bu maddede sözü geçen “Siyasi faaliyetlerini birbirine uydurmak” konusunda faaliyet gösteren etkin bir organın gerekliliği kuruluş aşamasında görülememiştir. Bir yıl sonra 1946 yılında, Filistin Meselesi nedeniyle Konsey bir toplantı yapmış ve bu toplantıda Arap Devletlerini ilgilendiren siyasi sorunları görüşecek daimi bir komite kurmaya karar vermiştir.

Ancak bu komite de Madde 2 de geçen “Siyasi faaliyetlerini birbirine uydurmak” ilkesini yerine getirmekten çok ortak bir ajanda belirleme görevi görmektedir. Üye ülkelerde “Arap Ligi”nden sorumlu bir bakanlık kurulması yönünde yasada hiçbir yüküm bulunmamaktadır.

Savunma ve Güvenliğe İlişkin Sorunlar

Yasanın saldırınları önlemeye yönelik olarak düzenlenen 6. Maddesi şöyle der;

*“Lige üye olan bir devlet, diğer herhangi bir devlet tarafından saldırıya ve ya saldırı tehdidinde uğrarsa, bu üye devlet Lig Konseyi'ni derhal toplantıya çağırır. Konsey, böyle bir saldırıyı giderecek tedbirleri oy birliği ile kararlaştırır. Saldırı üye devletlerden biri tarafından olduğu takdirde, kararın alınmasında gerekli oy birliğine saldıran devletin oyu girmez. Saldırı, saldırılaan üye devlet hükümetini konseyle temastan aciz bırakırsa, bu devletin konseydeki temsilcisinin bundan önceki fıkrada konseyle teması imkansız olursa, üye devletlerden herhangi biri Konseyin toplantıya çağrılmasını isteyebilir.”*⁵⁵

53 Bakınız yukarı

54 Bakınız yukarı

55 Bakınız yukarı

Bu madde, olası bir dış saldırı karşısında Lig'in rolünün ne olacağı, nasıl bir eylem planı izleyeceği gibi sorulara yanıt vermemektedir. Yasadaki bu eksikliği gören ve I. Arap-İsrail savaşında yaşanan yenilgiden sonra bu eksikliği gören Arap Ligi Konseyi, 18. olağan dönem toplantıları sırasında 13 Nisan 1959'da Ortak Savunma ve İktisadi İşbirliği Antlaşması'nı onayladı. Ancak ikinci bölümde detaylı olarak anlatılan pek çok olay karşısında Lig'in bu Antlaşmanın gereklerini yerine getirmediğini görülmektedir;

Bağdat Paktı sonrası yaşanan kriz Arap çerçevesinde değerlendirildiğinde görülmektedir ki Lig'in güvenlik konusunda, omurgası niteliğindeki Ortak Savunma Antlaşması ilk ciddi sınavında başarı gösterememiş ve Lig üyesi devletler kendi aralarında büyük bir bölünme yaşamışlardır.

Süveyş Krizi sırasında ülkeler kendi başlarına Mısır'a destek verirken Lig Arap Konseyi'nin aldığı kararlar çoğunlukla manevi destekten öteye gitmemiştir. Lig üyesi devletlerin kendi başlarına Mısır'a destek verirken Lig bünyesinde aynı kararlılığı göstermemeleri, örgütün tüm üye devletlerin adına hareket eden bir yapı haline gelmediğini başka bir deyişle, üye devletlerin Lig'i kendilerinin temsilcisi olarak görmediğini ortaya koymaktadır.

Bölgenin güvenliği ve geleceği konusunda son derece önemli olan Altı Gün Savaşı'nın ardından bu savaşa ilişkin Arap Dünyası'nın alacağı önlemlerin tartışılacağı zirvelere katılım tam olarak sağlanamamıştır.

Körfez Savaşı sırasında ise Ortak Savunma ve İktisadi İşbirliği Antlaşması'nın olduğu kadar Lig'in tüm kuruluş ilke ve amaçlarına aykırı olarak Lig tarafından oluşturulan 'Çok Uluslu Arap Gücü' batılı müttefikleriyle birlikte kendilerine üye bir ülkeye karşı savaştı.

Kararların Hayata Geçirilememesi ve Yaptırım Sorunu

Arap Lig'ine yönelik eleştirilerin en başında alınan kararların uygulanamaması ve bu kararlara uymayan devletlere karşı bir yaptırım mekanizmasının çalıştırılmaması sorunu gelmektedir. *"Lig üyeleri birçok defa görünüşte birlik sloganı altında toplantılar ve konferanslar düzenleyip bu toplantılarda Arap sorunlarını ilgilendiren konuları görüşüp planlar hazırlamışlardır. Ancak samimiyetsizlik yüzünden bu planlar çoğu zaman uygulanamamıştır."*⁵⁶

Alınan kararların uygulanmasına ilişkin olarak Lig'in organizasyon yapısına bakıldığı zaman yasama mercii olan Konsey'in aldığı kararları uygulayacak bir icra yada yürütme organının mevcut olmadığı görülmektedir. Örgütlenme modelindeki bu eksiklik alınan pek çok kararın evraklar üzerinde kalmasına, hayata geçirilememesine ya da devletler arasındaki çekişmeler nedeniyle unutulmasına sebep olmaktadır. Lig yasası ve bu yasaya bağlı olarak hazırlanan iç tüzükler incelendiğinde uygulamaya yönelik mekanizma eksikliğinin yaptırımlar içinde geçerli olduğu ortaya çıkmaktadır. Kararlara uymayan üyelerin

karşı karşıya kalacağı yaptırımlar yasada belirtilmemiş, hukuki altyapısı Lig yasasında oluşturulmadığı için bu işten sorumlu bir organda görevlendirilmemiştir. İkinci bölümde anlatılan olaylar incelendiğinde Lig tarihindeki en ciddi yaptırımın Mısır'ın ihracı olduğu görülmektedir. Ancak bu da konjonktürel bir karar olmaktan öteye gidememiştir. Mısır'ın ihrac edilmesinin gerekçesini hatırlayacak olursak, bölge için birinci dereceden düşman ilan edilen İsrail ile antlaşma yapması olduğunu görürüz. Oysa Ürdün, İsrail ile birlikte Filistin topraklarını ilhak etmiş olmasına rağmen aynı mekanizma onun için işletilmemiştir. Dolayısıyla da Lig tarihindeki tek ciddi yaptırım olan ihrac olayı kurumsal bir karar ve mekanizmanın ürünü olmaktan çok konjonktürel bir karar olarak uygulanmıştır.

Lig'in Kendi Kararlarıyla Çelişme Sorunu

Arap Ligi kuruluş tarihinden günümüze dek, ikinci bölümde anlatılan pek çok olayda, kendi yasası ve tüzükleriyle çelişen kararlar almış ve uygulamıştır. Lig'in saygınlığı açısından son derece zedeleyici olan bu durum yine, gerekli denetim organının olmayışından kaynaklanmaktadır. Lig'in aldığı kararların, Lig yasasına uygunluğunu onaylayacak yada denetleyecek bir denetim organı bulunmamaktadır. Lig'in aldığı kararların Lig yasasıyla çeliştiği durumların başında Hamas'ın Lig tarafından zirve toplantısına çağırılmaması gelmektedir. Yasanın birinci maddesi, Lig'e üyeliği kabul edilen devletlerin bağımsız birer devlet olduğunu vurgular. Yine, Arap Ligi'nin Konsey içtüzüğü'nün birinci maddesi üye devletlerin kendilerini Lig'de temsil edecek delegelerini kendilerinin seçeceği belirtilmektedir. Oysa Lig'in son zirvesi olan Hartum'a, Filistin halkı tarafından Filistin Devleti'ni yönetme hakkı verilen Hamas davet edilmemiş onun yerine Filistin Devletini FKÖ'lü bir yetkili temsil etmiştir. Başka bir deyişle, Lig kendi içtüzüğü'nün birinci maddesini ihlal ederek, üye bir devletin kendi delegesini kendi seçme hakkına müdahale etmiştir.

Lig'in kendi yasasını çiğnediği durumların başında Körfez Savaşı sırasında kurulan Çok Uluslu Arap Gücü gelmektedir. Lig yasasının ikinci maddesi, Lig'in amacının ona katılan devletlerin bağımsızlık ve egemenliklerini korumak olduğunu söyler. Oysa Körfez Savaşı sırasında batılı müttefiklerle birlikte Irak'a karşı savaşmak üzere Lig kararıyla kurulan Çok Uluslu Arap Gücü, gerekçesi her ne olursa olsun, Lig üyesi Irak'ın bağımsızlık ve egemenliğine yönelik bir müdahale için kullanılmış ve Lig yasası ihlal edilmiştir.

Arap Ligi Zirvelerinde Yaşanan Sorunlar

İlki 1964 yılında Birleşik Arap Cumhuriyeti Başkanı Nasr'ın isteği ve Genel Sekreter'in çağrısıyla Kahire'de gerçekleşen Arap Ligi zirveleri o tarihten bugüne yılda bir kez olmak üzere alfabetik sırayla üye ülkelerin ev sahipliğinde düzenlenmektedir. Sırası gelen ülke bir sebeple zirveye ev sahipliği yapmayı kabul etmezse, zirve Lig merkezinin bulunduğu Kahire'de gerçekleştirilmektedir. Arap Ligi'nin vitrini sayılabilecek olan bu zirveler, Lig'in bir sonraki yıl

Görüş

Akademik
Bakış

298

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

vizyonunu oluşturmak ve mevcut konularda Lig'in hareket planını belirleyecek kararlar almak amacıyla toplanmaktadır. Ancak Arap Ligi Zirveleri, üye ülkelerin arasındaki sürtüşmelerin su yüzüne çıktığı, küfürleşmelere varan kavgaların yaşandığı ve pek çok kez de liderler tarafından boykot edilerek katılımın tam olarak sağlanamadığı bir organizasyon haline gelmektedir. Lig iç tüzüğünde toplantılara ilişkin kuralları düzenleyen maddelerin bulunmaması, toplantılara katılmama ya da toplantıların gidişatını bozma gibi durumlara ilişkin yaptırımların olmaması gibi boşluklar zirvelerin sağlıklı şekilde gerçekleşmesini engellemektedir.

Sonuç

İlk iki bölümde detaylı olarak incelenen Lig'in organizasyon yapısı (organları, tüzükleri) ve aksiyonları ışığında bir değerlendirme yapıldığında Lig'in bölgede daha etkin bir aktör olmasını engelleyen sorunların büyük bölümünün "Lig'in yapısından kaynaklanan sorunlar" olduğu görülmektedir. Lig dışı sorunlar ise başka bir çalışmanın konusu oluşturacak nitelikte olduğu için bu çalışmada yer almamaktadır.

Yukarıda değerlendirmenize sunulan çalışmanın ışığında "Lig'in yapısından kaynaklanan sorunlar" hususunda öne çıkan unsurları şu şekilde özetleyebiliriz;

Yetki Sorunu: Lig yasasının kenseye sınırlı yetki vermesi ve kural koyma yetkisine sahip organların etkin olabilmesine ilişkin hukuki altyapının yetersizliği.

Uzlaşmazlıkların Çözümü Sorunu: Üyeler arasındaki antlaşmazlıkların çözümüne ilişkin maddenin yetersizliği ve Adalet Divanı benzeri bir organın yokluğu.

Ortak Zemin ve Değerler Oluşturamama Sorunu: Üye ülkeler arasındaki ekonomik, siyasi ve sosyal farkları giderecek düzenlemelerin eksikliği ve Lig'e ait değerler sisteminin oluşturulamaması.

Savunma ve Güvenliğe İlişkin Sorunlar: Ortak Savunma ve İşbirliği Antlaşması'nın gereklerinin yerine getirilmemesi ve bu konuyla ilgili düzenlemelerin yetersizliği, organların işlevsizliği.

Kararların Hayata Geçirilememesi ve Yaptırım Sorunu: Lig bünyesinde alınan kararların uygulanamaması ve bu kararlara uymayan devletlere karşı bir yaptırım mekanizmasının oluşturulamaması.

Lig'in Kendi Kararlarıyla Çelişme Sorunu: Lig'in tarihi boyunca kendi yasası ve tüzükleriyle çelişen uygulamalarda bulunması.

Lig Zirveleri'nde Yaşanan Sorunlar: Arap Ligi Zirveleri'nde üyeler arasında yaşanan çatışmalar, toplantılara katılımın tam olarak sağlanamaması,

Görüş

Akademik

Bakış

299

Cilt 11

Sayı 21

Kış 2017

toplantıların çoğu kez üyeler tarafından boykot edilmesi, toplantılardan başına yansıyan bu olumsuzlukların Arap kamuoyu gözünde Lig'e olan güveni azaltması.

Lig'in yapısından kaynaklanan tüm bu sorunlar göstermektedir ki, Arap Ligi; Arap dünyası için son derece önemli ve bölge dengelerini yönlendirebilecek bir aktör olmaktan çok, kurulduğu tarihten bu yana geçen 60 yılı aşkın süre içerisinde var olma savaşı veren, gerekli organların eksikliğini giderememiş, mevcut organlarını işlevli hale getirememiş, hukuki düzenlemelerde bu yeniliklere izin veren değişiklikleri yapmamış ve her zirve toplantısında kopmanın eşiğine gelen bir örgüt niteliğinde. Ancak Lig'in; tüm bu olumsuzluklara, bölgenin bu süreç içerisinde yaşadığı tüm dış müdahalelere, savaşlara ve iç karışıklıklara rağmen varlığını sürdürmeyi başarmış olmasının önemine de dikkat çekmek gerekmektedir. Bu da tüm sarsıntılı yıllara ve organizasyon yapısındaki sorunlara rağmen yaşamayı başarmış örgütün, gerekli düzenlemeler yapılması ve yukarıda dikkat çekilen sorunları aşması halinde bir aktör olarak öneminin ve etkinliğinin artacağına ilişkin önemli bir ipucu niteliği taşımaktadır.

Kaynaklar

- ARI Tayyar, *Geçmişten Günümüze Orta Doğu*, Alfa Yayım, İstanbul 2004.
- ARI Tayyar, *İran*, Alfa Yayım, İstanbul, 2003.
- ARMAĞANOĞLU Fahir, *Siyasi Tarih (1789-1960)*, Sevinç Matbaası, Ankara 1964.
- ATACAN Funda, *Değişen Toplumlar Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu*, Bağlam Yayıncılık, İstanbul 2004.
- BARNET Michael, *Dialogues in Arap Politics*, Columbia University Press, New York 1998.
- BASSAM Tibi, *Conflict and war in the Middle East 1967-91; regional dynamic and superpowers*, Mcmillan Press, London 1993.
- BULUT Faik, *Arapların Güzüyle Irak İşgali*, Berfin Yayıncılık, İstanbul 2003.
- DAVİŞA Adid, *Arap Milliyetçiliği*, Literatür Yayıncılık, İstanbul 2004.
- GÜNDÜZ Tarık, *Arap Birliği*, Kozan Yayınları, Ankara 2002.
- KHOSROKHAVAR Farhad-ROY Oliver, *İran: Bir Devrimin Tükenişi* (çev. İsmail Yarguz), Metis yayınları, İstanbul 2000.
- RUŞEDAT Şefik, *Filistin*, Cendur Yayınları, Beyrut 1961.
- SANDER Oral, *Siyasi Tarih*, İmge Kitapevi, Ankara 2000.
- SUEZ Kennet, *The Twice Fought War*, McGraw Hill Press, New York 1969.
- WOOLF Jhon, *Arap Dünyası*, Beyrut Yayıncılık, Beyrut 1960.
- YAGİ İsmail Ahmet, *Irak Ürdün İlişkileri 1941-1958*, Darülsehva Yayınları, Kahire 1988.
- www.voa.com (Voice of Amerika)

Görüş

AP, Mart 2005, Tunus

AA, Mart 2006, Sudan

El Eham, Mart 1955, Kahire

Hürriyet, "Arap Birliği ve Türkiye", 01.04.2006

DHA, 27.03.2006

Reuters, 2002, Şarmh El-Şeyh

Extended Abstract

In order to accelerate the fragmentation of the Ottoman Empire, Britain and France followed politics that supported Arab nationalism in the wake of the ideals of reigning in the Arabian geography. Britain and France, which did not fulfill the promises they had made against Araplar, which they promised independence after World War I, shared the lands of the Ottoman state in the Middle East. The Arabs who came under the jurisdiction of these two states changed the goal of the nationalist movements despite the failure to fulfill their promises and the efforts to establish a Jewish state on the Palestinian lands. The Alexandria Protocol, which was attended by representatives of Arab nationalism, Egypt, Iraq, Syria, Lebanon, Trans-Jordan, Saudi Arabia, Yemen and the Palestinian Arabs, which had risen against their mandate administrations in the light of all these developments, has formed the basis of. The League of Arab States, established on March 22, 1945, is a political structure that continues its activities with 22 members as of today.

Detailed in the first part of the relevant article of the Middle East and the region balances, which is examined daily from the process leading to the establishment of the League of Arab States; 1. The Arab-Israeli War, the Baghdad Pact, the Suez Crisis, the establishment of the Palestinian Liberation Organization (PLO), the Six-Day War, the Jordan-Palestinian conflict, the Egypt-Israel reconciliation, the Iran- The Gulf War, the US intervention in Iraq, and the role of the League of Arab States. Given the influence of the League of Arab States on the Middle East and its regional balances, the national interests of the League member countries seem to give results that will defeat the idea of joint action and defense. During the Arab-Israeli War, Jordan's King Abdullah was commander in support of the joint military support given by the League of Arab States to Palestine. However, his command seized the non-participation in the war in a conjuncture that he accepted in the name of tehdidine but not the union of the other member states, and then he pursued national interests on the Palestinian territories that contradicted the League's ultimate goal. As a matter of fact, Israel is the one that has benefited most from the disagreements among the Arab states and won the war.

Gazi

Akademik
Bakış

301

Cilt 11
Sayı 21
Kış 2017

Another dispute that divided the members of the League of Arab States against each other was the Baghdad Pact. Despite the violent opposition of Syria, Egypt and Saudi Arabia, Iraq signed the Baghdad pact agreement and declared that the Soviet Communists could be protected only with the help of the West against the threat. It is another indication of a crisis for the union that, despite the fact that the PLO was founded with the support and decision of the League of Arab States, the Palestinian elections, instead of Arab nationalism, replaced Palestinian nationalism in the wake of the Six-Day War and the worsening situation in Palestine. Egypt, the pioneer in the league, is to be removed from the League of Arab States for reconciliation with Israel and then to be reunited. In the 1st Gulf War, Egypt, Syria and Saudi Arabia join the US and its allies against Iraq etc. are examples of the fact that the member states of the League of Arab States have frequently faced different fronts in the interests of their national interests, apart from Arab nationalism.

The second part of our production includes the structural analysis of the crises of the League of Arab States. In this context, the effectiveness of the League on the Middle East and regional balances is revealed by addressing the problems that arise from the organizational structure and legal regulation. However, the question of why the League of Arab States could not become a more effective actor on the regional balances was sought. The issue of authority is examined under the titles such as the problem of resolving conflicts, the issue of not establishing common grounds and values, the issue of defense and security, the failure of decisions to be violated and sanctions, the conflict of the League with its decisions, and the problems experienced in the Arab League summit. In this review; The deficiencies of the legal infrastructure of the bodies of the League of Arab States (organs and statutes) and the functions of the bodies with the right to rule, the shortcomings in the legal regulations, the shortcomings of the relevant regulations that will lead to political, social and economic differences between the member countries, the failure to fulfill the obligations of the common defense and cooperation agreement the lack of regulation, the failure to establish sanction mechanisms, and the practices that are contradictory to the League's own decisions are observed.

Görüş